

Рафіков Олександр Римович

студент групи ППм – 1- 12 – 2.0 д, VI курс, спеціальність «Практична психологія»

323101812ne@gmail.com

Науковий керівник

Вакуліч Тетяна Володиміріна

Кандидат психологічних наук, доцент кафедри практичної психології Інституту людини Київського університету імені Бориса Грінченка

vakulichm@yandex.ua

РЕПЕРТУАРИ ЖИТТЄВИХ РОЛЕЙ ОСОБИСТОСТІ В ПРОФЕСІЙНІЙ СФЕРІ СТУДЕНТІВ ПСИХОЛОГІВ

В статті розглянуто питання використання репертуарів життєвих ролей особистості в професійній сфері студентів психологів. Основний запит мотивований розвитком рольової теорії особистості, зокрема життєвих ролей особистості. Проаналізовано основні теоретичні позиції, що до репертуарів життєвих ролей особистості і був проведений експеримент серед студентів психологів, який надав підстави для більш ґрунтовного вивчення студента з позиції рольової теорії особистості.

Ключові слова: рольова теорія особистості, життєві ролі, соціальні ролі, репертуари життєвих ролей особистості.

Актуальність та доцільність дослідження. Нині сучасне громадське суспільство потребує залучення професійних психологів до процесу свого розвитку. Зв'язку з цим зростають вимоги не тільки до знань та вмінь які отримують студенти психологи під час навчання в вищому навчальному закладі, але в першу чергу до неповторної особистості спеціаліста. Використання різноманітних ролей, рольова компетентність та грамотність, це не порожні слова для будь якої людини, особливо актуальними вони є для такої людино центрованої професії, як психолог. Саме знання своїх ролей та вміння їх застосовувати дає можливість окрім виживання та пристосування в суспільстві, розкриваючи свій потенціалу, через ролі.

Аналіз останніх публікацій. Цей науковий напрямок представлений в рольовій теорії особистості, яка базується на концепціях рольових теорій Дж. Міда, Я. Морено, Е. Берна, Дж. Келлі та інших. В Україні рольовою теорією особистості займаються П. П. Горностай та З. Мірошник.

Теоретичною базою для вивчення рольової теорії особистості та рольових репертуарів виступили роботи: соціологів та соціальних психологів Є. Томаса, Б. Біддла, Дж. Г. Мідда, Я. Л. Морено, Р. Лінтона, Р. Берта, М. Мендела, Х. Уайта, С. Уайншип, Н. Гросса, Р. Л. Кана, М. Ван – Селлі, Є. Ван-де-Вліера, М. Шерифа, Дж. Б. Роттера, Ж. Паже, Дж. А. Келлі, П. П. Горностая, Є. Берна.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою нашого науково-психологічного дослідження є визначення використання рольового репертуару життєвих ролей студентами психологами в професійній сфері.

Завдання дослідження:

- 1) Провести теоретичний огляд літератури з питання репертуарів життєвих ролей;
- 2) Підібрати методики та провести діагностику репертуарів життєвих ролей у студентів;
- 3) Встановити відмінності між репертуаром життєвих ролей професійної сфери та Я - ідеального у студентів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як зазначають В. Сергієва та В. Колін, до вищого навчального закладу вступають уже практично сформовані особистості, які протягом навчання у вищому навчальному закладі закінчують перехід з дитинства в дорослість [10]. Протягом цього періоду за допомогою соціалізації у них іде формування соціальних ролей, за рахунок залучення таких основних механізмів:

- прийняття та засвоєння нових соціальних ролей – роль студента, майбутнього фахівця, молодіжного лідера та ін.;
- професійно-рольова ідентифікація;
- наслідування як відтворення професійного досвіду авторитетних викладачів, стилю їх науково-педагогічної діяльності або манер поведінки членів референтної групи;
- інтеріоризація оцінних ставлень викладачів і однокурсників у навчально-професійній діяльності;

- орієнтація на соціальні очікування викладачів і групи, щоб добитися бажаного соціального статусу;
- порівняння себе з іншими студентами та професіоналами;
- навіюваність і конформізм [8].

Соціальну роль визначають, як соціально нормовану поведінку людини, яка займає певне положення у групі, має права та обов'язки. Роль несе в собі поведінку, яка очікується в залежності від ситуації і приналежності індивіда до певної групи [1].

Життєві ролі - це такі ролі, які пов'язані з вищевказаними характеристиками життя людини, головним чином - зі стилем життя, смыслом життя, життєвим сценарієм. Зазвичай людина грає життєві ролі все життя, або, принаймні, на протязі значного життєвого періоду чи стадії. Життєві ролі, як правило, пов'язані не з однією соціально-психологічною чи життєвою ситуацією, а переходять від ситуації до ситуації, поширюючись часом на всі сфери життя індивіда [2, 5, 6].

Репертуар життєвих ролей всебічно характеризує індивідуальність людини, найбільш істотні властивості особистості. З одного боку вони пов'язані з соціальними ролями. З іншого боку, їх не можна зводити лише до соціальних очікувань, які формує рольова поведінка, так як в них втілюється «Я» людини, що не існують в чистому вигляді без рольового компонента [2, 5]. На цьому тлі яскраво виступають рольові конфлікти між тими ролями які використовує індивід у своєму житті, та тими ролями, які існують в Я – ідеальному – уявленню про те яким я повинен стати / бути [1]. Такі розходження можуть призводити до кризового стану в житті індивіда [3].

Для діагностики репертуарів життєвих ролей було використано опитувальник «Репертуар життєвих ролей особистості» П.П. Горностай [2].

Для описової математичної статистики, кількісного і якісного аналізу були використані: U-критерій Манна-Уїтні. Статистичні розрахунки виконано з використанням пакета прикладних комп'ютерних програм

універсальної обробки табличних даних Microsoft Excel XP та SPS Statistics-17.

В дослідженні також були використана інтерпретація якісних та логічних даних.

Організація дослідження включає 2 етапи:

Вибірку склали 40 студентів, які склали одну групу досліджуваних. Вік 18-21 років.

На першому етапі здійснено теоретичний аналіз проблеми, розроблено методику та програму дослідження.

На другому етапі емпірично досліджені рольові репертуари життєвих ролей. Також були досліджені відмінності рольовими репертуарами життєвих ролей в професійній сфері та Я – ідеального.

Вибірка: У вибірку було відібрано за рандомізованим принципом 40 студентів, які склали одну групу досліджуваних. Вік 18-21 років.

Дослідження проводилось протягом 2013 року на базі Київського університету імені Бориса Грінченка за адресою м. Київ, вул. Воровського, 18.

Було проведення опитування студентів за допомогою опитувальника «Репертуар життєвих ролей особистості» П. П. Горностая. Результати обробки професійної сфери опитувальника «Репертуар життєвих ролей особистості» П. П. Горностая в експериментальній групі представленні в таблиці 1.

Таблиця 1

Результати обробки професійної сфери опитувальника «Репертуар життєвих ролей особистості» П. П. Горностая в експериментальній групі.

Життєва роль особистості	Практично завжди використовується життєва роль особистості	Частий прояв життєвої ролі особистості	Прояв життєвої ролі особистості час від часу	Рідкий або поодинокий прояв життєвої ролі особистості	Прояв життєва роль особистості відсутній
--------------------------	--	--	--	---	--

	Кількість осіб	Відсоток від загальної кількості	Кількість осіб	Відсоток від загальної кількості	Кількість осіб	Відсоток від загальної кількості	Кількість осіб	Відсоток від загальної кількості	Кількість осіб	Відсоток від загальної кількості
Переслідувач	0	0	1	2,5%	7	17,5%	7	17,5%	25	62,5%
Грішник	1	2,5%	2	5%	16	40%	7	17,5%	14	35%
Художник	3	7,5%	17	42,5%	5	13%	6	15%	9	22,5%
Виконавець	6	15%	16	40%	14	35%	3	7,5%	1	2,5%
Посередник	4	10%	8	20%	9	22,5%	9	22,5%	10	25%
Святий	3	7,5%	3	7,5%	13	32,5%	10	25%	11	27,5%
Комік	3	7,5%	10	25%	14	35%	10	25%	3	7,5%
Спостерігач	12	30%	6	15%	19	47,5%	2	5%	1	2,5%
Розумник	7	17,5%	15	37,5%	16	40%	2	5%	0	0
Переможець	1	2,5%	15	37,5%	19	47,5%	3	7,5%	2	5%
Керівник	1	2,5%	9	22,5%	13	32,5%	12	30%	5	13%
Переможений	0	0	5	13%	14	35%	16	40%	5	13%
Поранений	0	0	1	2,5%	13	32,5%	11	27,5%	15	37,5%
Страждалець	0	0	2	5%	8	20%	13	32,5%	11	27,5%
Цап відбувало	0	0	1	2,5%	8	20%	6	15%	25	62,5%
Трудоголік	8	20%	15	37,5%	7	17,5%	5	13%	5	13%
Іпохондрик	0	0	2	5%	4	10%	9	22,5%	25	62,5%
Експлуататор	0	0	3	7,5%	12	30%	13	32,5%	12	30%
Критик	1	2,5%	8	20%	17	42,5%	10	25%	4	10%
Не переможець	0	0	2	5%	11	27,5%	16	40%	11	27,5%
Спокусник/-ця	1	2,5%	2	5%	12	30%	6	15%	19	47,5%
Сповідник	0	0	5	13%	14	35%	11	27,5%	10	25%
Цілитель	3	7,5%	7	17,5%	11	27,5%	9	22,5%	10	25%
Суддя	0	0	8	20%	16	40%	10	25%	6	15%
Консультант	8	20%	10	25%	15	37,5%	5	13%	2	5%
Бог / богиня	1	2,5%	2	5%	9	22,5%	6	15%	12	30%
Проповідник	0	0	7	17,5%	12	30%	9	22,5%	12	30%
Жертва	0	0	1	2,5%	9	22,5%	12	30%	18	45%
Всезнайка	1	2,5%	10	25%	13	32,5%	8	20%	8	20%
Спаситель	2	5%	7	17,5%	15	37,5%	11	27,5%	5	13%

За результатами таблиці 1, ми можемо побачити, що найчастіше в професійній сфері студенти психологи використовують такі ролі, як Спостерігач (30%), Консультант (12%) та Трудоголік (12%). Найрідше або використовуються такі ролі, як Не переможець та Переможений, 40%

студентів використовують ці ролі рідко або мають поодинокі випадки використання цих ролей. 62,5% студентів психологів взагалі не використовують в своєму житті такі ролі як: Переслідувач, Іпохондрик та Цап – відбувало.

Результати обробки Я - ідеального опитувальника «Репертуар життєвих ролей особистості» П. П. Горностая в експериментальній групі представленні в таблиці 2.

Таблиця 2

Результати обробки Я – ідеального опитувальника «Репертуар життєвих ролей особистості» П. П. Горностая в експериментальній групі.

Життєва роль особистості	Практично завжди використовується життєва роль особистості		Частий прояв життєвої ролі особистості		Прояв життєвої ролі особистості час від часу		Рідкий або поодинокий прояв життєвої ролі особистості		Прояв життєва роль особистості відсутній	
	Кількість осіб	Відсоток загальної кількості	Кількість осіб	Відсоток загальної кількості	Кількість осіб	Відсоток загальної кількості	Кількість осіб	Відсоток загальної кількості	Кількість осіб	Відсоток загальної кількості
Переслідувач	1	2,5%	3	7,5	5	12,6	8	20	23	58
Грішник	1	2,5%	5	12,6	8	20%	10	25%	16	40%
Художник	18	45%	3	7,5%	7	17,5%	4	10%	8	20%
Виконавець	5	12,5%	8	20%	21	52,5%	5	12,5%	3	7,5%
Посередник	1	2,5%	5	12,5%	17	42,5%	11	27,5%	6	15%
Святий	5	12,5%	8	20%	9	22,5%	8	20%	10	25%
Комік	12	30%	20	50%	5	12,5%	1	2,5%	2	5%
Спостерігач	3	7,5%	15	37,5%	18	45%	2	5%	2	5%
Розумник	13	32,5%	18	45%	4	10%	4	10%	1	2,5%
Переможець	15	37,5%	14	35%	7	17,5%	4	10%	0	0
Керівник	10	25%	9	22,5%	16	40%	2	5%	3	7,5%
Переможений	0	0	4	10%	7	17,5%	12	30%	17	42,5%
Поранений	0	0	0	0	3	7,5%	13	32,5%	24	60%
Страдалець	0	0	2	5%	2	5%	8	20%	28	70%
Цап відбувало	0	0	1	2,5%	1	2,5%	5	12,5%	33	82,5%
Трудоголік	3	7,5%	15	37,5%	13	32,5%	4	10%	5	12,5%

Іпохондрик	0	0	1	2,5%	2	5%	6	15%	31	77,5%
Експлуататор	2	5%	6	15%	8	20%	15	37,5%	9	22,5%
Критик	3	7,5%	8	20%	13	32,5%	12	30%	4	10%
Не переможець	0	0	1	2,5%	7	17,5%	12	30%	20	50%
Спокусник/-ця	10	25%	10	25%	9	22,5%	3	7,5%	8	20%
Сповідник	3	7,5%	5	12,5%	12	30%	8	10%	12	30%
Цілитель	8	20%	7	17,5%	11	27,5%	3	7,5%	11	27,5%
Суддя	6	15%	6	15%	13	32,5%	11	27,5%	4	10%
Консультант	12	30%	8	20%	14	35%	3	7,5%	3	7,5%
Бог/богиня	6	15%	8	20%	12	30%	4	10%	10	25%
Проповідник	1	2,5%	6	15%	13	32,5%	5	12,5%	15	37,5%
Жертва	0	0	0	0	3	7,5%	4	10%	33	82,5%
Всезнайка	8	20%	11	27,5%	7	17,5%	9	22,5%	5	12,5%
Спаситель	4	10%	13	32,5%	13	32,5%	2	5%	8	20%

За результатами таблиці 2, ми можемо побачити, що для Я – ідеального характерне частіше використання таких життєвих ролей особистості, як Художник – 45%, Переможець – 37,5% та Розумник – 32,5%. В той же час життєві ролі які використовують рідко або майже не використовують є Експлуататор – 37,5 % та Поранений – 32,5 %. Взагалі не використовуються в рольову репертуарі життєвих ролей для Я – ідеального такі ролі, як Цап – відбувало та Жертви, для 82,5 % усіх досліджуваних, роль Іпохондрика у 77,5%.

З метою, дослідити відмінність між отриманими даними Професійної сфери та Я- ідеального за опитувальником «Репертуар життєвих ролей особистості» П. П. Горностая, було використано U-критерій Манна-Уїтні для незв'язаних вибірок. Результати математичної обробки в таблиці 3

Таблиця 3

Результати математичної обробки результатів опитувальника «Репертуари життєвих ролей особистості» П.П. Горностая за допомогою U-критерій Манна-Уїтні.

Життєві ролі особистості	U-критерія Манна-Уїтні	Значення U-критерія Манна-Уїтні
Художник	$U_{\text{Эмп}} = 580$	Зона не визначеності

Виконавець	$U_{Эмп} = 615$	Зона не визначеності
Комік	$U_{Эмп} = 387$	Зона значимості
Переможець	$U_{Эмп} = 451$	Зона значимості
Керівник	$U_{Эмп} = 510$	Зона значимості
Переможений	$U_{Эмп} = 559.5$	Зона не визначеності
Поранений	$U_{Эмп} = 544$	Зона значимості
Страждалець	$U_{Эмп} = 587$	Зона не визначеності
Цап відбувало	$U_{Эмп} = 611.5$	Зона не визначеності
Не переможець	$U_{Эмп} = 577.5$	Зона не визначеності
Спокусник/-ця	$U_{Эмп} = 404$	Зона значимості
Бог/богиня	$U_{Эмп} = 464.5$	Зона значимості
Жертва	$U_{Эмп} = 496.5$	Зона значимості

Згідно отриманих результатів в таблиці 3, відсутні статистично значимі відмінності між рольовими репертуарами життєвих ролей отриманих за допомогою опитувальника «Репертуару життєвих ролей особистості» П.П. Горностая ($p \geq 0,05$). Це означає, що не існує різниці в використанні репертуару життєвих ролей в професійній сфері та Я – ідеального. Проте такі життєві ролі як: Комік, Переможець, Керівник, Поранений, Спокусник/-ця, Бог/богиня та Жертва потрапили в зону значимості ($p \leq 0,01$), це дозволяє зробити висновок, що використання цих ролей в професійній сфері та Я – ідеальному має різні показники. Так, при аналізі життєвої ролі Коміка, ми помітили тенденцію до збільшення частоти використання цієї ролі для Я – ідеального (з 7,5% до 30%), це говорить про те, що серед студентів психологів існує уявлення, про набагато частіше використання цієї ролі. При аналізі життєвої ролі Переможець, ми помітили тенденцію до збільшення частоти використання цієї ролі для Я – ідеального (з 2,5% до 37,5%), це говорить про те, що серед студентів психологів існує уявлення, про набагато частіше використання цієї ролі. При аналізі життєвої ролі Керівник, ми помітили тенденцію до збільшення частоти використання цієї ролі для Я – ідеального (з 2,5% до 25%), це говорить про те, що серед студентів психологів існує уявлення, про набагато частіше використання цієї ролі. При аналізі життєвої ролі Поранений ми помітили тенденцію до зменшення

частоти використання цієї ролі для Я – ідеального (з 13% до 10%), це говорить про те, що серед студентів психологів існує уявлення, про набагато рідше використання цієї ролі. При аналізі життєвої ролі Спокусник/-ця, ми помітили тенденцію до збільшення частоти використання цієї ролі для Я – ідеального (з 2,5% до 25%), це говорить про те, що серед студентів психологів існує уявлення, про набагато частіше використання цієї ролі. При аналізі життєвої ролі Бог/богиня, ми помітили тенденцію до збільшення частоти використання цієї ролі для Я – ідеального (з 2,5% до 15%), це говорить про те, що серед студентів психологів існує уявлення, про набагато частіше використання цієї ролі. При аналізі життєвої ролі Жертва, ми помітили тенденцію до зменшення частоти використання цієї ролі для Я – ідеального (з 25% до 7,5%), це говорить про те, що серед студентів психологів існує уявлення, про набагато рідше використання цієї ролі.

Також було встановлено, що такі життєві ролі, як Художник, Виконавець, Переможений, Страждалець, Цап-відбувало, Не переможець, знаходяться в зоні не визначеності, тобто при $p \leq 0,01$ різниці в використанні ролей в професійній сфері та Я – ідеальному не має, але при $p \leq 0,05$, існує різниця в професійній сфері та Я – ідеальному для студентів психологів. При аналізі життєвої ролі Коміка, ми помітили тенденцію до збільшення частоти використання цієї ролі для Я – ідеального (з 7,5% до 45%), це говорить про те, що серед студентів психологів існує уявлення, про набагато частіше використання цієї ролі. При аналізі життєвої ролі Виконавець, ми помітили тенденцію до зменшення частоти використання цієї ролі для Я – ідеального (з 15% до 12,5%), це говорить про те, що серед студентів психологів існує уявлення, про набагато менше використання цієї ролі. При аналізі життєвої ролі Переможений ми помітили тенденцію до зменшення частоти використання цієї ролі для Я – ідеального (з 48% до 27,5%), це говорить про те, що серед студентів психологів існує уявлення, про набагато рідше використання цієї ролі. При аналізі життєвої ролі Страждалець, ми помітили тенденцію до зменшення частоти використання цієї ролі для Я – ідеального (з

25% до 10%), це говорить про те, що серед студентів психологів існує уявлення, про набагато рідше використання цієї ролі. При аналізі життєвої ролі Цап – відбувало, ми помітили тенденцію до зменшення частоти використання цієї ролі для Я – ідеального (з 22,5% до 5%), це говорить про те, що серед студентів психологів існує уявлення, про набагато рідше використання цієї ролі. При аналізі життєвої ролі Не переможець, ми помітили тенденцію до зменшення частоти використання цієї ролі для Я – ідеального (з 32,5% до 20%), це говорить про те, що серед студентів психологів існує уявлення, про набагато рідше використання цієї ролі.

Висновки та перспективи подальших наукових досліджень. Отже на основі нашого дослідження, було встановлено, що використання життєвих ролей в професійній сфері та Я – ідеальним існують у студентів психологів існують різниці, які виражаються у прагненні частішого використання таких ролей, як Комік, Переможець, Керівник, Спокусник/-ця, Бог/богиня, Художник, Виконавець, а також зменшенням частоти використання таких ролей, як Поранений, Жертва, Переможений, Страждалець Цап-відбувало, Не переможець. Одним з головних завдань, вищого навчального закладу є стимулювання і підтримка життєвих ролей, які є позитивним для професії психолога, а також корекція та допомога з життєвими ролями, які є негативними для професії психолога. Особливо це стосується тих ролей, які потрапили в зону невизначеності (Художник, Виконавець, Переможений, Страждалець, Цап-відбувало, Не переможець).

Тому нам слід виділити два напрями можливих подальших наукових досліджень – теоретичний та практичний. Для теоретичного напрямку повинно бути характерно надання відповідей на запитання: які життєві ролі будуть більш характерні для професії психолог, які будуть відповідати професіограмі психолог, розвиваючи особистість професіонала. Для практичного напрямку – найбільш доцільні методи та методики корекції та формування відповідних ролей у студентів психологів протягом навчального процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Большой психологический словарь [Электронный ресурс] / Мещеряков Б. Г., Зинченко В. П. // Большой психологический словарь. - Режим доступа: <http://bookap.info/genpsy/bigdic/gl25.shtml>.
2. Горностай П. П. Личность и роль: Ролевой подход к социальной психологии личности / П. П. Горностай. – К.: Интерпресс ЛТД, 2007. – 312 с.
3. Горностай П. П. Ролевой конфликт и проблема выбора / П. П. Горностай // Психологія на перетині тисячоліть. – К.:Глозис, 1998. – Т. 1. – С. 319–326.
4. Горностай П. П. Життєві ролі та життєтворчість / Горностай П. П. // Наукові студії з соціальної та політичної психології. – Вип. 5. (8). – К., 2002. – С. 81–91.
5. Мірошник З.М. Модель рольової структури особистості вчителя / З.М. Мірошник // Науковий часопис НПУ імені Н. П. Драгоманова. Серія №12. Психологічні науки: зб.наукових праць. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2010. – № 30 (54). – С. 116-122.
6. Мірошник З. М. Рольова структура особистості вчителя початкових класів: [моног.] / З. М. Мірошник. – Харків: ХНПУ, 2011. – 306 с.
7. Наследов А. Д. Математические методы психологического исследования. Анализ и интерпретация данных. Учебное пособие. / А. Д. Наследов СПб.: Речь, 2004. – 392 с.
8. Психологія вищої школи: Навчальний посібник для магістрантів і аспірантів / Л. Г. Подоляк, В. І. Юрченко – К.: ТОВ “Філ-студія”, 2006. – 320 с.
9. Психология личности: Словарь справочник / за ред. П. П. Горностая и Т. М. Титаренко. – Киев: Рута, 2001. – 320 с.
10. Сергієвна В. Проблеми виховання студеньської молоді / В. Сергієвна, В. Косін // Вища школа – Вип. - 7-8. – 2010. - С 75-80.

THE PERSONALITY'S LIVING ROLES REPERTORY IN PSYCHOLOGISTS-STUDENTS' PROFESSIONAL FIELD

Rafikov Oleksandr Rymovych

In the article it is considered the issue of personality's living roles repertory usage in professional field of psychologists-students. The main theoretical positions and the results of empirical research among psychologists-students are analyzed; therefore the ground is afforded for student studies in more depth: from the perspective of personality role theory.

Keywords: personality role theory, living roles, social roles, personality's living roles repertory.

РЕПЕРТУАРЫ ЖИЗНЕННЫХ РОЛЕЙ ЛИЧНОСТИ В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ СФЕРЕ СТУДЕНТОВ ПСИХОЛОГОВ

Рафиков Александр Римович

В статье рассмотрен вопрос использования репертуаров жизненных ролей личности в профессиональной сфере студентов психологов. Основной запрос мотивирован развитием ролевой теории личности, в частности жизненных ролей личности. Проанализированы основные теоретические позиции, относительно репертуаров жизненных ролей личности, так же был проведен поисковое исследование среди студентов психологов, который предоставил основания для более тщательного изучения студента с позиции ролевой теории личности.

Ключевые слова: ролевая теория личности, жизненные роли, социальные роли, репертуары жизненных ролей личности.